

ІНСТИТУТ ЛІТЕРАТУРИ ІМ. Т. Г. ШЕВЧЕНКА НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ

БІБЛІОТЕКА
СВІТОВОЇ
ЛІТЕРАТУРИ

Шота РУСТАВЕЛІ

■

ВИТЯЗЬ
В ТИГРОВІЙ ШКУРІ

ХАРКІВ
«ФОЛІО»
2025

ПРО РОСТЕВАНА, АРАБСЬКОГО ЦАРЯ

Ростеван був цар арабів, — з ласки Бога владував,
Щедрий, скромний, величавий, проводир звияжних лав,
Сам — звияжець незрівнянний, охоронець людських прав,
Милосердий, справедливий, ще й речисто промовляв.

Цар, не мавши сина, доньці віддавав усю любов.
І вона над світом сяла, з сонцем зрівняна немов.
Хто її узрів — цей погляд душу й розум в тих зборов;
Щоб їй славу скласти, треба сто сот тисяч мудрих мов.

Тінатін — її наймення хай відоме буде всім!
Як вона зросла, то сонце світлом тьмарила своїм.
Володар величний скликав всіх вазірів в пишний дім,
Посадив їх поруч себе і сказав привітно їм.

Мовив так: «На спільну раду ви прийшли; питаю вас:
От, коли троянда в'яне, — чи в саду нема прикрас,
Чи отам не розцвітає юна квітка в той же час?
Ніч безмісячна надходить, сонця блиск уже пригас.

Вік марчіє мій. А старість — це найтяжча із недуг.
Не сьогодні вмиру я — взавтра. Світу так вершиться круг.
Як блищати може сяйво, що іде уже за пруг?
Хай дочка, ясніша сонця, царствує над всім навкруг!»

Відрекли вазіри: «Царю! Про літа свої старі
Нащо ви згадали?
Втішна нам троянда й в тій порі,
Як прив'яне. Запашніше розцвіта вона вгорі.
Навіть з місяцем ущербним чи змагатися зорі?

Не кажи так, володарю! Не зав'яв троянди цвіт,
Всіх чужих порад мудріший навіть хибний твій одвіт,
Але слухатись покірно звикли ми багато літ:
Передай же трон красуні, що осяла сонцем світ.

З ласки Бога буде править, хоч і діва ще, цариця;
Вміння й мудрість є у неї — нам лестити не годиться,
Бо ділами, як промінням, вже засяла сонцелиця.
В лева рівні левенята — чи самець то, чи самиця».

Автанділ спаспет був славний, амір-спасалара син,
З кипарисом рівен зростом, був як сонце й місяць він:
Підборіддя ще не вкрила мужня прорість волосин,
Та його вбивали стріли — довгі вії Тінатін!

Він свою любов міджнура у душі таїти звик;
Як її не бачив довго, то в'ялив троянди щік,
А як бачив — рану серця пломінь непогасний пік.
Годне співчуття кохання, що разить людей навек!

Автанділ зрадів, почувши владаря свого ухвалу
Передать дочці державу, і надумав так помалу:
Буду бачити частіше лик просвітлого кристалу, —
Може, знову оживлю я щік своїх троянду в'ялу!»

Воля владаря арабів рознеслась по всій країні:
«Віддаю над вами владу я дочці своїй єдиній, —
Хай вона зоріє сонцем кожній, що прийде, людині.
Всі до нас збирайтесь, будьмо Тінатін вславляти нині!»

Йдуть араби. Рушив війська здвиг, не бачений ще доти.
Автанділ — воєначальник тьмочисленної кінноти —
І Сограт — вазір найближчий, що ділив з царем турботи,
Встановили трон коштовний дивовижної пишноти.

Батько сам перед народом Тінатін веде до трону,
Садовить і власноручно царську подає корону,
Берло віддає, вдягає в одяг з пурпуру й віссону.
Світлосяйні очі діви сяють людям крізь запону.

Відступили і вклонились всі, що тут зібрались, люди;
Їй на славу линуть кличі, линуть співи звідусюди,
І солодкі звуки сурем, і кімвалів перегуди.
Тільки діва плаче, хилить крила ворона на груди.

Недостойна — так вважає — в руки взять державу й владу,
І бринять по щоках сльози, мов струмки в трояндах саду.
Цар навчає: «Завше батька молоде змінє чадо —
Цей закон ствердивши нині, відчуваю я відраду.

Не ридай же, доню, слухай, що тобі скажу сьогодні:
Ти — цариця аравійська, взявши берла верховодні,
Прийняла під владну руку царство й натовпи народні, —
Будь же скромна та розважна, справи звершуй благородні!

Блиск на гній і на троянди сонце рівно лле в просторі —
Хай же рівно знають ласку сильні й кволі, дужі й хворі.
Щедрість зв'яже непокірних, а покірні й так в покорі, —
Будь же щедра! Відпливають й знов вертають води в морі.

Кипарис — краса Едему, щедрість — владарів оздоба.
Перед щедрим тихнуть чвари, поникає ворохоба.
Їсти й пити — в цьому користь; бути скнарим — не подоба.
Що сховав — згубив навіки, що роздав — твоє до гроба».

Донька вислухала мудро слово батька неоцінне,
Щоб у пам'яті лишити назавжди вчення незмінне.
Веселиться цар, гуляє і вино кружляє пінне, —
Тінатін затьмила сонце, сонце ж стало тінатінне.

Скарбника старого кличе, їй відомого давно,
І велить: «Розкрий скарбниці, з них зірви моє клейно,
Принеси сюди багатства, що цариці їх дано».
Він несе, й вона дарами роздає своє майно.

Що з дитячих літ збиралось — зникло протягом доби.
Збагатили і шляхетні, і звичайний люд з юрби.
Потім каже скарбникові: «Що отець казав — зроби!
Роздаруймо до останку нагромаджені скарби!»

Наказала: «Все, що маю, всі скарбниці відчини!
Ти же, вірний мій стайничий, добрих коней прижени!»
Роздавала всім багатства, коней цілі табуни;
Ті скарби хапало військо, наче здобич од війни.

Мов розбійники, тягали, що було, з її скарбниць,
Румаків добірних брали, аравійських кобилиць.
Як метіль, що з неба віє, — так щедроти слала ниць,
Без дарунків не лишила ні мужчин, ні молодиць.

Перший день минув бенкету — ріки трунків, гори страв.
Пишну учту влаштували для усіх вояцьких лав;
Тільки, голову схиливши, цар чомусь засумував.
«Він чому смутний? Що сталося?» — шепіт в залі пролунав.

З місць почесних над юрбою Автанділа сяє зір —
Там сидить, за лева дужчий, війська славний проводир.
Поруч нього коло столу сів Сограт, старий вазір, —
Кажуть: «Що царя турбує? Що смутить душевний мир?»

Кажуть: «Видно, зародились у царя похмурі думи,
Не могли ж його смутити ці п'янки, бенкетні шуми?»
Автанділ сказав: «Сограте! Запитаймо привід стуми,
Пожартуймо з ним і, може, жартом звіємо журбу ми».

Встав Сограт, вазір владики, й Автанділ, прекрасний тілом;
Келих сповнивши по вінця, перед владарем змарнілим,
Посміхаючись поштиво, коліньми стають на килим,
І вазір тоді промовив проречистим словом смілим:

«Зажурився ти, владарю, мисль твою журба зборола.
Правий ти! Скарби пропали, у скарбниці — пуста гола, —
Все дочка пороздавала, милостива й світлочола.
Нащо горе скликав? Ліпше не давав би їй престола!»

Посміхнувшись, цар прослухав слово радника завзяте,
Дивувався, як наваживсь він царю таке сказати.
І озвався тихим словом: «Ти гаразд зробив, Сограте,
Та збрехав би той, хто скаже, що скупий я на витрати.

Ні, смутить не те, вазіре. Я журюся з мислі тої,
Що минула юність, чую кроки старості лихої,
Та в усій моїй країні не зродились ще герої,
Котрі вивчилися би в мене діла — справи бойової.

Доручив клейноди царські я дочці своїй в наділ,
Бо Господь не дав нам сина, що навчився б ратних діл, —
Так, як я, м'яча жбурляти, бити з лука градом стріл.
Переїняв у мене дещо, може, тільки Автанділ».

Витязь вислухав, що мовив цар вазіреві тому,
Похилившись, посміхнувся — личить посмішка йому;
Блиск його зубів сліпучих всюди розвіває тьму.
Цар питає: «Чом смієшся? Засоромився чому?»

Знов питає: «Чи кумедним ти вважаєш мій одчай?»
Витязь мовив шанобливо: «Я скажу, та слово дай,
Що з мого завзяття, царю, не розсердишся украй, —
Не вважай це за зухвальство і мене не погубляй».

Цар сказав: «З образи навіть не ображусь, втишу гнів!»
Тінатін іменням клявся, найпрекраснішої з дів.
Автанділ тоді озвався: «Сміло я заговорив:
Скромний будь, не вихваляйся, добрим луком — поготів!

Автанділ — твій раб, та з лука він не гірш за тебе б'є,
Тож давай змагатись, царю, — військо виборне твоє
Буде свідком поединку. Чи на це догода є?
Хай суддею у змаганні нам мисливський лук стає».

«Що ж, приймаєм виклик. Герці ми не раз уже вели.
Не зрікайся ж слів — провірим влучність нашої стріли.
Треба, щоб за свідків герцю кращі витязі були.
Хай покаже поле ловів, хто з нас заживе хвали!»

Автанділ свою дав згоду. Склали договір двобою,
Залунав і сміх, і співи, жартували між собою
І погодились, заклавшись, з постановою такою,
Що ходитиме без шапки переможений днів трое.

Цар сказав: «Дванадцять ловчих будуть їздити за нами,
Полюватиму на звіра я з дванадцятьма рабами,
Шермадін же твій — з тобою, не бракує в нього тям.
Хай обчислять нашу здобич, бродять хащами й полями».

Ловчим мовив: «Їдьте в поле на світанку ще, як темно,
Виганяйте всяких звірів, походжайте недаремно.
Ви ж на герць ідіть дивитись, — війську цар промовив чемно
Учті — край. Бенкетували з вами весело й приємно».

Рано-вранці їде витязь, осяйніший за лілеї.
Вуст палкі рубіни грають, пломенить багрець киреї,
Золотий серпанок в'ється, кінь басує на алеї,
І царя він просить вийти із хоромини своєї.

Цар, узброєння вдягнувши, радо виїздить на лови.
Облягли мисливці поле, мов його взяли в закови.
Сурми грають урочисто. Їдуть вершники в діброви,
Вкупі б'ють, стріляють з луків — це закладу їх умови.

Цар звелів: «Дванадцять ловчих, — всі слідом за мною сміло
Пружні луки приношайте, подавайте добрі стріли,
Стежте пильно і зважайте, скільки звіра ми забили».
От з усіх просторів звірі табунами повалили.

Позбігалися, в тлумище позбиравшись незугарне,
Кози, олені, і тури, й високострибучі сарни,
Їх ганяв слуга й владика — о видовище прегарне! —
Ось невтомні руки й луки, і стріла не йде намарне.

Сонця промені затьмарив копитами збитий порох,
Звіра били, кров точили по долинах неозорих...
І приносили їм слуги купи стріл метких та скорих.
Здобич зрана валялась по лісах, по темних зворах.

Гнавши звіра перед себе, перемчали поля схили,
Забивали, плюндрували, Бога правого гнівили,
Аж поля темніли багро, кров'ю звірів червоніли.
«Він — як дерево Едему» — люди звали Автанділа.

Проскакали довге поле, проминули кручі й строми —
Струменить за полем річка, протікає в скель проломи.
Звір сховався в нетрі темні, в непролазні буреломи.
Два суперники спинились, щоб спочинуті з утоми.

Сміючись, пишався кожен: «Тільки я стріляв путяще!»
Дружно, мило жартували, коні йшли напризволяще,
Тут раби їх наздогнали, перебравшись через хащі.
Цар велів їм: «Мовте правду, хто із нас мисливець кращий?

І раби озвались: «Кажем правду з вашого наказу:
Він вас, царю, переважив. Не вважайте за образу,
Пощадіть, — та вам до нього не рівнятись цього разу.
Автанділ, як влучив звіра, так і клав його відрazu.

Сто раз двадцять вбито звірів — скажем це ми і не змилим,
Та за вас на двадцять більше впало перед Автанділом,
Бо ні разу він не схибив, бив тварину кожним стрілом,
Ваших стріл знайшли ж багато на землі, укритих пилом».

Цар сприйняв цю вість, неначе хтось здолав його у шахи,
Щиросердо він втішався з Автанділа переваги, —
Так троянду соловейко любить в час палкої спраги,
Як любив владар ласкавий учня, повного відваги.

З басунів зійшли мисливці, в холодку лягли на трави.
Мов колосся, тьмочисленні позбирались війська лави,
І прийшло дванадцять ловчих — з найбравіших кожен бравий,
Поглядають на бескеди, на ріку, на тихі плави.

ЗМІСТ

«Майже кіло віршів, та всі хорями восьмистопними», або народження українського «Витязя». <i>Рауль Чілачава</i>	3
---	---

ВИТЯЗЬ У ТИГРОВІЙ ШКУРІ

Про Ростевана, арабського царя	66
Як цар аравійський побачив витязя в тигровій шкурі	73
Грамота Автанділа до його підданців.	84
Про те, як Автанділ шукав Таріела	86
Таріелова розповідь про себе, коли він уперше оповідав Автанділові	103
Про кохання Таріела, коли він уперше закохався.	107
Перший лист, якого Нестан-Дареджан написала своєму коханому	112
Перший лист, якого Таріел надіслав до своєї коханої	113
Лист Таріела хатавам, що до них він надіслав гінця	114
Лист, якого цар хатавський написав у відповідь Таріелові, та скликання Таріелом війська.	116
Лист Таріела до царя індійського, коли він подолав хатавів	124
Лист Нестан-Дареджан до її коханого.	128
План Таріела та його шаленство	129
Лист Таріела у відповідь своїй коханій	130

Син Хварезмші прибуває до Індії на весілля, але Таріел його вбиває	136
Таріел одержує звістку, що Нестан-Дареджан зникла.	139
Як Таріел зустрів Нурадїна-Фрїдона на березі моря	143
Таріелова допомога Фрїдону та їхня перемога над ворогами	146
Як Фрїдон повідомив Таріела про Нестан-Дареджан	148
Про поворот Автандїла до Аравії після того, як він знайшов Таріела та розлучився з ним	155
Як Автандїл питає царя Ростевана, і про те, що говорив Вазір. . .	163
Розмова Автандїла з Шермадіном, коли він таємно від'їздив	169
Заповіт Автандїла цареві Ростевану, коли він таємно від'їздив . .	171
Автандїлова молитва та його таємний від'їзд	174
Цар Ростеван довідується про таємний від'їзд Автандїла	175
Як Автандїл таємно від'їхав і вдруге зустрівся з Таріелом.	178
Автандїлові шукання Таріела, його плач та стогін.	183
Як Автандїл знайшов Таріела, що забив лева й тигрицю	184
Таріелове оповідання Автандїлу про те, як він забив лева й тигрицю	190
Як Таріел і Автандїл рушили до печери та як вони побачили Асма.	192
Як пішов Автандїл до Фрїдона, що з ним він був зустрівся в Мулгазанзарі	197
Автандїлове прибуття до Фрїдона після того, як він розлучився з Таріелом	200
Від'їзд Автандїла з Фрїдонового царства на розшуки Нестан-Дареджан	208
Приїзд Автандїла до Гуланшаро, коли він причалив до морського берега	213

Прихід Автанділа до Фатьми, приймання його та її радість	216
Фатьма закохується в Автанділа, пише й надсилає йому листа . . .	217
Любовний лист, що його Фатьма написала до Автанділа.	218
Лист Автанділа до Фатьми на відповідь	220
Тут — убивство Автанділом Чашнагіра та його двох вартових.	223
Фатьма оповідає Автанділу про пригоди Нестан-Дареджан.	224
Як Фатьма привела Нестан-Дареджан до себе й оповіла про неї Усенові.	227
Усен повідомляє царя про Нестан-Дареджан	230
Фатьма оповідає Автанділу про те, як каджі взяли Нестан-Дареджан в полон.	237
Лист, писаний від Фатьми до Нестан-Дареджан	245
Лист, писаний від Нестан-Дареджан до Фатьми	248
Лист Нестан-Дареджан до її коханого.	250
Лист Автанділа, писаний до Фрідона.	254
Від'їзд Автанділа з Гуланшаро та його зустріч з Таріелом	256
Від'їзд Таріела та Автанділа до Фрідона	263
Нарада Фрідона, Автанділа і Таріела про те, як здобути Каджетську фортецю	266
Здобуття Каджетської фортеці та визволення Нестан-Дареджан.	269
Приїзд Таріела до царя Морів	272
Розлука Таріела з царем Морів та прибуття його до Фрідонового царства.	275
Весілля Таріела та Нестан-Дареджан, що його влаштував Фрідон.	278
Таріел знову іде до печери та бачить скарби	282
Тут — весілля Автанділа і Тінатін, що його влаштував цар арабів	290

Таріел дізнається про смерть індійського царя	294
Таріел прибуває до Індії та перемагає хатавів	297
Весілля Таріела та Нестан-Дареджан	302
Прикінцеві строфи	307
Пояснення деяких слів, термінів, власних імен та географічних назв	308
«Мов два шаїрі поеми», або замість післямови. <i>Рауль Чілачава</i>	313